

Lov og uorden

Forskellige lovgivninger skaber usammenlignelige arkæologiske arkiver

Arkæologisk viden er formet af nutidens lovgivning. I nogle lande bliver få metalgenstande fundet, i andre bliver flere genstande fundet af detektorbrugere, men meget mangelfuldt rapporteret til museumsvæsnet. Det betyder, at arkæologiske udbredelseskort lige så meget er kort over nutidens love som over fortidens virkelighed.

For et par år siden gennemgik jeg en stor gruppe metalfund fra Skandinavien og Vesteuropa (Jensen 2010). De afslørede, hvordan det arkæologiske materiale er formet af nutidens lovgivning. Det betyder, at det registrerede, arkæologiske fundmateriale ikke er sammenligneligt henover *moderne* grænser. Der er i dansk vikingetidsarkæologi en tendens til at definere vores forskningsområde som 1200-tallets "Stordanmark" (inklusive dele af Sverige og Tyskland), men lovgivningsforskelle i dag betyder, at vi ikke direkte kan sammenligne materialer fra det nuværende Danmark med materialer fra Skåne eller Holsten. Jeg skal derfor forklare, hvordan disse forskellige love fungerer og hvilke konsekvenser dette har for jernalderarkæologien.

Dansk lov

Den danske danefæ-lovgivning¹ fokuserede oprindeligt på jordfundet ædelmetal. I middelalderen var kronens interesse i disse fund rent økonomisk. Tyveriet af guldhornene markerede et vendepunkt i denne opfattelse: da det første horn blev fundet i 1639, ønskede kronprins Christian, at det skulle støbes om, men da hornene blev stjålet og faktisk smeltet ned i 1802, udløste tyveriet en voldsom reaktion, som medvirkede til, at Nationalmuseet blev stiftet. Genstandene havde fået en værdi som klenodier eller kilder, ud over metallens. Siden har den danske museumsverden nydt godt af, at danskerne med en svensk arkæologs ord, "*är så hemsk nationalistiska*" (privat korrespondance). Nationalromantikens intellektuelle, N. F. S. Grundtvig, Adam Oehlschlæger og Johannes V. Jensen, gjorde fortiden til et nationalt projekt, og fortolkningen af danefæloven fulgte denne udvikling. Det betød blandt andet, at finderne, og i Danmark kun finderne, blev sikret en belønning for de indleverede genstande.

Erstatningens størrelse er fortrolig, men afhænger ikke kun af metalværdien.

I de seneste år har en ny liberalisme truet nationalromantikens danefæsystem. For et par år siden valgte DR, i serien *Oldtid til salg* at forherlige og undskylde de "dygtige" kriminelle, der smugler oldsager ud af landet for at sælge dem på det sorte marked. Næsten samtidigt skabte Skat urimelig forvirring omkring danefæsystemet, da etaten, lodret forkert, hævdede at beløbet skulle beskattes som B-indkomst. Jeg har siden oplevet, at almindelige borgere bad mig vurdere, om det kan betale sig at indlevere danefæ, eller om prisen er højere på det sorte marked. Det kan jeg ikke, da det ene beløb er fortroligt, det andet fordækt. Til gengæld kan jeg minde folk om, at hælere, som er villige til at bryde loven for at tjene penge på oldsager, nok også er villige til at snyde sælgerne.

Senest har modeskaberen Jim Lyngvilds udtalelser i 2014 vist, at man sagtens kan deltage i debatten, uden at forstå loven. Der er tydeligvis behov for, at de centrale autoriteter på området oplyser både statsamter og private meget tydeligt om loven. Jeg skal her rose Nationalmuseets oplysningsarrangement 31. december 2013, og Kulturstyrelsens nye, meget klare detektorvejledning².

Paralleller til dansk lov

Norge og Island har lovgivning, der minder meget om den danske. Norsk lov³ freder alle jordfaste levn ældre end 1537 med en randzone på fem meters afstand (jf. den danske to-meterzone). Den norske kulturminde lov tilkender staten retten til alle genstande fra før 1537, som ingen anden ejer har. Finderen har pligt til at rapportere fundet snarest, og staten udbetaler en

findeløn, som deles ligeligt mellem finder og lodsejer. Dennes størrelse fastsættes skønsmæssigt, dog for ædelmetal mindst metalværdien + 10 %. Udenfor er de fredede fortidsminder brug af metaldetektorer lovlig og ureguleret, som i Danmark. Antallet af rapporterede detektorfund i Norge er påfaldende mindre end i Danmark. Dette kan hænge sammen med at Danmark er tæt befolket og intensivt pløjet, mens Norge er tyndere befolket, med et landbrug domineret af græsning. Dog kan det heller ikke helt udelukkes, at der er en reel underrapportering af detektorfund i Norge. Det norske museumsvesen er meget centraliseret, og der er derfor måske ringe, lokal bevidsthed om museernes rolle i oplandet (jf. Skotland, nedenfor).

Islandsk lov⁴ lover findeløn, for ædelmetal fastsat til metalværdien + 10 %, delt ligeligt mellem lodsejer og finder. Desuden erstatter staten de udgifter, finderen måtte have i forbindelse med at rapportere fundet. Loven understreger, at finderen skal underrette myndighederne så hurtigt som muligt, og for så vidt muligt undgå at forstyrre fundet. Loven lægger særlig vægt på depoter og grave, men beskytter alle levn, der er mere end hundrede år gamle og ikke har nogen kendt ejer. Også her er metaldetektorbrug ureguleret. Det islandske landskab er, som det norske, meget ekstensivt udnyttet, og også Island producerer meget få fund sammenlignet med Danmark.

Slesvig og Holsten har relevante love⁵, der minder meget om de danske. Derimod er nogle andre tyske *Länder* mere liberale. Som et kuriosum skal jeg nævne, at finderne af Himmelskiven fra Nebra ikke kunne sælge denne legalt, fordi de indrømmede at den stammede fra Sachsen-Anhalt. Havde finderne løjet sig til et fundsted i fx Bayern, hvor salg af lokale oldsager er lovligt, kunne de have solgt uden problemer (se Maraszek 2009, kap. 1).

Strammere lovgivning

Kroneksemplet på strammere lovgivning er Sverige. I princippet er brug af metaldetektorer forbudt i Sverige, men private kan indhente særlig tilladelse. Af denne fremgår tydeligt, at detektoren ikke må bruges på registrerede oldtidsminder og at aktiviteten skal indstilles, hvis der påtræffes arkæologiske fund (se også Rundqvist 2008). De eneste, der må bruge detektorer i Sverige uden særlig tilladelse er Riksantikvarieämbetet, og militæret, i sidste tilfælde kun til minestygning.

Denne lovgivning har medført, at der i Sverige ikke er etableret et detektorsamarbejde svarende til det danske. Nogle svenske arkæologer mener, at den stramme lovgivning betyder, at opløjede genstande forfalder på jordoverfladen, før de bliver fundet (Ibid., og Ullén et al. 2004). Især i de seneste år har svenske arkæologer meget aktivt debatteret, om loven fortsat kan håndhæves, og om den er i arkæologiens interesse (Rundqvist 2008, Svensson 2013, Östergren 2013).

Svensk lov⁶ fastslår, at alle genstande fundet på jordfaste fortidsminder tilkommer staten uden nogen erstatning til finderen, og at andre fund tilkommer staten, hvis de enten består af guld, sølv eller kobberlegering, eller der er fundet mere end to genstande sammen (altså et depot ifølge Stjernqvists klassiske definition). Finderen har, som i Danmark, pligt til at rapportere fundsted og fundomstændigheder. Findere af metalfund tildeles ædelmetalværdien + 12,5 %. Lodsejeren har ingen ret til godtgørelse. Det nuværende detektorforbud blev indført på grund af bekymringer på Gotland og Öland. Der synes stadig at være nogen ulovlig brug af detektorer, og nogen ulovlig eksport af oldsager fra Sverige, men det er vanskeligt at bedømme problemets omfang. Samtaler med svenske kolleger antyder, at de oplever færre problemer med detektorbrug, end danske arkæologer.

Også republikken Irland (Eire) har strenge love⁷, men disse var længe meget mangelfuldt håndhævet. Selvom det er forbudt at grave i kendte fortidsminder, var Irland op i 1980'erne udsat for systematisk plyndring fra organiserede grupper, der videresolgte irske oldsager uden for landet (se Kelly 1995). I 1987 blev brug af metaldetektorer forbudt, og i dag er det forbudt at eje metaldetektorer uden særlig tilladelse. Irland har også censureret en række tidsskrifter som opfordrede til detektorbrug. Desuden placerer irsk lovgivning og præcedens museerne i en meget stærk juridisk position, når de kræver fund udleveret fra private. Det er i den forbindelse værd at nævne, at irske museer ikke graver, og ikke har samme behov for lokalbefolkningens opbakning som danske museer (se også Lyne 2013). Den irske republik udbetaler nogen erstatning til findere af oldsager, men systemet er meget gedulgt, og jeg har ingen information om erstatningens omfang.

Slovakiet indførte i 2012 love⁸ meget lig de svenske, som forbyder private at bruge metaldetektorer. Nabo-

Tema: metaldetektoren og arkæologien

landet Tjekkiet har bibeholdt er mere liberal lovgivning⁹, som i Danmark. Det slovakiske forbud fulgte en stribe skandaler om ulovligt salg, smugleri og forfalskning. Jeg forventer, at denne lovgivning i fremtiden vil skabe tydelige forskelle på det tjekkiske og det slovakiske arkæologiske materiale.

Slappere lovgivning

England og Wales er et studie i liberal, arkæologisk lovgivning. Lovene er strammere i Skotland og Nordirland (nedenfor). I øjeblikket gælder én lov for fund gjort før 24. september 1997 i England og Wales, og for alle fund fra Øen Man, en anden lov for fund efter denne dato¹⁰. Det er et tilbagevendende problem, at samlere og auktionshuse sætter hidtil ukendte genstande til salg, angiveligt fundet før 1997.

Den gamle engelske lovgivning var et forældet, ubrugeligt levn fra middelalderen. Den tilkendte kronen alle fund af ædelmetal gemt med henblik på genoptagelse. I praksis erkendte både arkæologer, findere og domstole det absurde i at skulle rekonstruere hensigter. Kronen påtog sig ingen forpligtelser for at dokumentere arkæologisk information om disse fund. For mange tidlige fund (før cirka 1900) foreligger derfor kun de informationer, som blev brugt i retten for at støtte påstande om, at fundet var, eller ikke var, gemt med henblik på genoptagelse. For arkæologer er det også en indlysende mangel, at loven aldrig dækkede genstande af uædle metaller (fx bronze), eller gravudstyr, tilfældige tab eller offergaver. Det betyder indlysende, at vores overblik over fx engelske moseofre i dag er meget dårligere end vores overblik over sammenligneligt, dansk og skotsk materiale.

Den nye lov omfatter langt mere materiale: alle genstande omfattet af den gamle lovgivning, og desuden alle genstande som er både mere end 300 år gamle og indeholder mere end 10 % guld eller sølv, bortset fra isolerede mønter; alle fund af 10 eller flere bronzemønter, som er mere end 300 år gamle; alle genstande fundet sammen med andre genstande, som er omfattet af loven; og alt forhistorisk metalarbejde som findes i depoter af to eller flere stykker. Den nye lovgivning lægger langt mere vægt på registrering af arkæologisk information, men den fokuserer stadig på indsamling af ædelmetal og depoter, og der er stadig huller i dækningen: for et par år siden fandt en metaldetektorbruger en romersk kavalerihjelm, et unikt

stykke i provincialromersk arkæologi som gav et helt nyt billede af den romerske tilstedeværelse i England. Den var imidlertid lavet af kobberlegering og fundet alene, og derfor ikke omfattet af loven. Den blev sat på auktion og købt af en ukendt tredjepart (se Kennedy 2010 med referencer).

Ud over den formelle lovgivning har briterne indført et tæt, frivilligt samarbejde med detektorbrugere og andre amatørarkæologer¹¹. Dette samarbejde fungerer langt bedre i nogle dele af England (Norfolk) end i andre, og møder stor modstand fra nogle detektorbrugere og samlere. Indtil videre har lovændringen tidoblet antallet af rapporterede fund.

I England og Wales udbetales erstatning for *treasure*, tilsyneladende vurderet ud fra markedsværdien på tilsvarende stykker. Denne pris ligger ofte væsentligt over metalværdien, og britiske museer bliver regelmæssigt tvunget ud i omfattende fundraising-kampanjer. Modsat Danmark er hverken findere eller lodsejere lovsikret godtgørelse. Auktionshusene betaler alene til ihændeleveren. Den situation har ført til retssager, hvor lodsejere har krævet erstatning for oldsager ulovligt fjernet fra deres ejendom og solgt (Browning 1995).

Skotland og Nordirland har egne love. Skotsk lov¹² dækker alle oldsager, uanset materiale og fundomstændigheder. Den skotske stat gør principielt krav på alle fund, selvom en arkæologisk kommission i praksis kan beslutte, at et givet fund ikke er af national interesse. Loven beskytter også alle registrerede fortidsminder, og forbyder detektorbrug inden for 100 meter. Denne lovgivning synes ikke fuldt ud respekteret, men den giver væsentligt bedre beskyttelse end den engelske. Som i Danmark udbetales findeløn for fundet til finderens (ikke lodsejeren eller ihændeleveren). Belønningens størrelse afhænger både af fundets anslåede markedsværdi og af finderens samarbejdsvilje og indsamling af kontekstuelle oplysninger. Lovens erklærede hovedprioritet er at indsamle og konservere oldsagerne, og enhver indsats, der hjælper i dette projekt, belønnes (se også Sheridan 1995). Desværre er samarbejdet mellem museerne og lokalbefolkningen i Skotland ikke det bedste. Det hæmmes især af en udtalt lokalpatriotisme, som viser sig i en modvilje mod at rapportere fund, af frygt for at de centrale autoriteter vil fjerne disse, ikke bare til Edinburgh, men også til lokalmuseerne i Inverness og Stronoway.

Den arkæologiske betydning

De arkæologiske konsekvenser af de juridiske forskelle er indlysende: Forskellig retspraksis gør det meget svært at tegne udbredelseskort, der afspejler fortidens virkelighed. Mere generelt er der klare tendenser til nationale forskelle i den kontekstuelle information: I Danmark får vi stadig flere løsfund fra kendte lokaliteter, uden udgravet kontekst. Vi må i praksis tale om detektorpladser, og gisne om, om disse er storgårde, handelspladser eller noget helt tredje. I Sverige og Irland er detektorpladser ukendte, og der er ingen tilsvarende vækst i materialet. Svenske arkæologer kender kun til de pladser, de faktisk (nød-) udgraver, og der er meget langt mellem de kendte, svenske centralpladser (jf. Rundqvist 2008, 120). I England ser vi derimod et enormt, hastigt voksende materiale, ofte med meget vag proveniens. Det materiale siger mere om regioner, end om lokaliteter.

Denne datasituation synes at farve tolkningerne. Svenske arkæologer tolker deres isolerede udgravninger med en selvsikkerhed, der må forbløffe danske læsere. Samtidigt ynder de en (jernalder-) arkæologi, der er påfaldende strukturalistisk, kosmologisk og symbolsk, prægede af idéen om isolerede pladser med én sammenhængende, symbolsk tolkning, og isoleret fra ethvert genkendeligt, økonomisk opland. Dele af den britiske middelalderarkæologi udvikler sig i samme retning. Andre dele af den britiske arkæologi er tilsyneladende på vej tilbage til 1800-tallets genstandsstudier, antikvariske typologier og kulturkredse uden konkrete lokaliteter. I England er der en klar arbejdsdeling, hvor universiteterne producerer vidtrækkende tolkninger af egne forskningsgravninger, lokalmuseerne laver antikvariske genstandsstudier, og private firmaer laver nøddudgravninger med meget begrænsede forsøg på tolkning og overblik.

Kan vi gøre noget?

Vi kan ikke fuldt ud kompensere for det materiale, vi ikke har fra Sverige eller de kontekstoplysninger, vi ikke har fra England. Vi kan kun anerkende de kildekritiske begrænsninger og tilstræbe at undgå overfortolkninger.

Det, vi måske kan gøre i Danmark, er at forbedre registreringen af det hastigt voksende detektormateriale. Vi registrerer allerede danefæ og fund fra arkæologiske undersøgelser, men det voksende materiale af detektorfund falder udenfor begge kategorier. Findere har ingen juridisk pligt til at aflevere ikke-danefæ til lokalmuseet, så ganske som det allerede gælder for flintoldsager, vil vi i fremtiden se store privatsamlinger af metaloldsager. Vi vil se dem foræret væk, byttet væk, testamenteret og solgt, og vi vil risikere at registrere de samme fund igen og igen, hvis vi ikke har et centralregister. Det er mit indtryk at de fleste lokalmuseer har lokale samarbejder og nogenlunde ved, hvor detektorbrugerne finder hvad, men disse uformelle samarbejder har de samme svagheder, som uformelle samarbejder altid har: resurserne er små, og informationerne er ikke tilstrækkeligt tilgængelige eller standardiserede. En central registrering vil også være i findernes interesse: dels vil den gøre det lettere for dem at dele deres hobby med hinanden og konkurrere i mest imponerende fund, dels vil den beskytte dem imod enhver mistanke om ulovlig handel. Her kan vi nok desværre lære af briternes længere erfaring med dårligt overblik: det nye britiske PAS-samarbejde¹¹ er en hæderlig løsning på en meget mangelfuld lovgivningssituation, den imponerende skotske CANMORE-database en bedre løsning baseret på bedre lovgivning.

Tema: metaldetektoren og arkæologien

Links

1. Museumsloven, kapitel 9:
<https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=11802>.
2. <http://www.kulturstyrelsen.dk/kulturarv/fortidsminder/danefae/>
3. *Lov 1978-06-09-50*:
<http://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50> med tilføjelse 3. juli 1992, Nr. 96
4. Islands *Þjóðminjalög* §§ 17-19:
<http://www.althingi.is/altext/126/s/0237.html>
5. Denkmalschutzgesetz (Schleswig-Holstein); teksten findes online som pdf i referencerne under
[http://de.wikipedia.org/wiki/Denkmalschutzgesetz_\(Schleswig-Holstein\)](http://de.wikipedia.org/wiki/Denkmalschutzgesetz_(Schleswig-Holstein))
6. *Lag (1988:950) om kulturminnen m.m.*
7. *National Museums act 1930 og National monuments (amendment) acts 1987*. Teksterne findes på www.unesco.org, under "culture/natlaws/media/pdf/irelandie_natmonuments1930 og <http://www.irishstatutebook.ie/1987/en/act/pub/0017/index.html>
8. Slovaokiets straffelov, § 262/2011, artikel 248a, 249, 249a. Jeg har ikke kunnet finde teksten i oversættelse.
9. Den tjekkiske kulturarvslovgivning findes på <http://heritagelaw.org/Czech-National-Law>
10. Den gamle lovgivning er *the Treasure Trove (common law) law*, den nye er *the Treasure Act (1996)*. Den gamle lov er tilsyneladende ikke tilgængelig online, men den nye findes på <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/1996/24>.
11. PAS, the portable antiquities scheme; se <http://finds.org.uk/>.
12. Den skotske *treasure trove*-lov fra 1846. Selvom loven deler navn med den gamle engelske lov, er dens indhold helt forskelligt fra denne.

Litteratur

Browning J. 1995

A layman's attempt to precipitate change in domestic and international 'heritage' laws.

i K. W. Tubb (red.): *Antiquities: trade or betrayed - legal, ethical and conservation issues*.

Archetype publications, London.

Jensen, B. 2010

Viking Age amulets in Scandinavia and the West.

BAR, Oxford.

Kelly, E. P 199

Protecting Ireland's archaeological heritage.

i K. W. Tubb (red.): *Antiquities: trade or betrayed - legal, ethical and conservation issues*.

Archetype publications, London.

Kennedy, M. 2010

Roman helmet sold for £2m.

i *The Guardian*, London.

<http://www.theguardian.com/culture/2010/oct/07/roman-helmet-sold-two-million>

Lyne, E. 2013

Heritage legislation: the republic of Ireland's and Denmark's heritage laws and their consequences for archaeology and archaeologists"

i *Arkæologisk Forum nr. 28*, Foreningen af Fagarkæologer, København.

Maraszek, R. 2009

The Nebra sky-disc.

Kleine Reihe zu den Himmelswegen Band 2, Landesamt für Denkmalpflege und Archäologie Sachsen-Anhalt, Landesmuseum für Vorgeschichte, Halle (Saale).

Rundqvist, M. 2008

För en liberalisering av de svenska metallsökerreglarna.

Fornvännen 103, Almqvist & Wiksell, Stockholm.

Sheridan, A. 1995

Scotland's portable heritage legislation: What is it and how well does it work?"

i K. W. Tubb (red.): *Antiquities: trade or betrayed - legal, ethical and conservation issues*.

Archetype publications, London.

Svensson, H. 2013

Det pågår en tyst massaka på metallföremål i landets åkrar.

Fornvännen 108, Almqvist & Wiksell, Stockholm.

Ullén, I.; A. G. Nord; M. Fjaerestad; E. Mattson.; G. C.

Borg. & K. Tronner 2004

The degradation of archaeological bronzes underground: evidence from museum collections

Antiquity, Oxford University Press.

Östergren, M. 2013

Metallsökning inom uppdragsarkeologi och vetenskaplig forskning.

Fornvännen 108, Almqvist & Wiksell, Stockholm.